

## MAPES MENTALS DELS PESCAIRES COTLLIURENCS

Joan Lluís VALLS

El títol de "Mapes mentals" que se podria entendre com una impropietat geogràfica, ha semblat el millor per a retre compte de l'espai conceptualitzat de la comunitat pesquera cotlliurenca estudiada. En efecte, els últims actors de la pesca al poble de Cotlliure, pertanyen i han pertangut a una mena de "civilització de l'oralitat". Si han après el francès a escola -que han deixada als onze o dotze anys- el català, llengua materna, ha estat sempre la llengua que els ha servit a expressar i transmetre tota llur cultura.

Pescaires de pare a fill, aqueixos darrers testimonis, han tingut necessitat com els seus avantpassats de memoritzar tots els sabers i els saber-fer relacionats al món de la mar i de la pesca.

La metodologia utilitzada per a l'investigació és fundada essencialment sobre l'entrevista i el treball de camp amb els pescaires que queden, ara, tots jubilats.

D'aquestes entrevistes resulta un ample recull de dades que ha calgut ordenar per fer-les més clares i comprensibles. Això fa que no proposem cap visió del món tal com l'han viscut i el viuen els pescaires, sinó una clarificació racional nostra que vol reagrupar percepcions que tenen del medi quotidià els mateixos pescaires segons la pesca, segons els llocs, segons les capacitats tècniques de cadascú.

Per afinar el concepte, s'han d'entendre els "mapes mentals" com una suma de sabers a propòsit dels espais, dels llocs viscuts i practicats memoritzats pels pescaires que hi naveguen, que hi treballen.

Espais amb llurs orientacions, límits, especificitats, llurs potencialitats diverses ; tot això ho porten a dintre seu els pescaires, segons llurs menesters i llurs competències tècniques a superar el medi nodrissier.

Cal dir que si els pescaires tenen tots, de l'espai, coneixences de tipus geogràfic o topogràfic comunes, n'hi ha que posseeixen percepcions més amples i més detallades.

## FUNCIÓ DELS MAPES MENTALS.

Els sabers sobre el medi mariner són essencialment utilitaris: nascuts de l'experiència, els mapes són destinats sempre a la pràctica professional. No serveixen mai a descobrir nous espais sinó a recórrer uns espais coneguts i viscuts. Llur finalitat és doncs ben diferent de la d'un mapa clàssic, automòbil o mariner, que presenta llocs, relacions entre els llocs, proposa itineraris possibles, potencialitats de recorreguts canalitzats per les carreteres o vies a seguir..

El mapa mental dels pescaires és la representació d'un espai força més reduït i sempre practicat de cap a cap.

Els papers, més detallats del mapa mental, són de tres tipus.

- Situar dins l'espai "jo", "nosaltres", "la barca", ara i aquí. El mapa té doncs una funció d'orientació, de brúixola.

Aquesta utilització només se pot fer quan l'espai ha estat ja diferenciat, "informat" amb noms que són com marques, signes arrelats al paisatge de la vora o de terra endins.

- Situar i fixar amb prou precisions un lloc de pesca, calador<sup>o</sup> acaleig<sup>o</sup> o roc sotaiguat, per poder tornar a trobar-lo. Definir la posició d'un acaleig<sup>1</sup> descobert recentment i d'aqueixa manera classificar-lo dins les potencialitats pesqueres del medi.

- Evitar un obstacle perillós per la barca o les xarxes, parar una seca<sup>o</sup> o un roc, un escull. O encara assegurar-se de l'absència d'aqueixos obstacles en calar el sardinal o les veraderes de fons<sup>o</sup>.

## CONDICIONS DE PRODUCCIÓ DELS MAPES MENTALS.

A la base, hi ha el mòbil principal: el projecte nodrir dels actors que pressuposa algunes competències tècniques. Tanmateix, l'acte de predació només se pot exercir dins un espai bastant reduït, generat per les limitacions tècniques de les barques a poder navegar lluny. Totes les pesques practicades són de proximitat. D'altra banda la qualitat d'espai reduït recorregut gairebé cada dia constitueix un factor de millor coneixement d'aquest medi pròxim. Un coneixement encara més detallat, més íntim, el porta la pràctica de cada pesca, la natura de la qual exigeix un tractament més o menys fi de l'espai.

D'altres condicions presideixen a l'elaboració de mapes mentals ben informats: la dicotomia mar/terra del medi imposa als utilitzadors de l'espai tancat (la mar) de llurs pràctiques pesqueres un suport únic (la terra) capaç de rebre i de fixar les informacions espacials, és a dir els topònims necessaris a localitzacions diverses.

De cara a l'espai informe de la mar, sense cap relleu, la terra constitueix el suport ideal que consta dels "objectes" materials, fixes i remarcables per llur especificitat formal fàcil de memoritzar.

A més de tot això, segons la pesca, l'espai corresponent a cada tipus de tècnica de predació va lligat amb un espai descobert, és a dir empíric, imposat als pescaires per les seues potencialitats pesqueres naturals. El pescaire és un home lliure al mig d'un medi aclaparador; els sabers, els saber-fer, les tècniques són les seues respostes a aquest conflicte entre ell i l'espai.

<sup>1</sup> Acaleig, acaneig, calador (de calar) designen el lloc on se solen calar els diferents ormeigs.

## CONSTRUCCIÓ DELS MAPES.

La construcció dels mapes resulta de l'experiència de les diferents generacions de pescaires que s'han succeït dins el mateix espai i que hi han practicat les mateixes accions. Se presenta com una operació a llarg termini, l'origen de la qual és difícil de datar. A més aquesta creació és anònima, col·lectiva sovint, individual a vegades i presenta moltes variants segons les èpoques, els tipus de pesques i les capacitats dels homes.

El mapa és una auto-construcció dels membres de la comunitat del mateix lloc, de la mateixa cultura.

Si el conjunt de les dades pot semblar conegut de tots els utilitzadors d'un mateix espai, de fet els pescaires integren aqueixes dades a diferents graus. El capital de dades de cadascú resulta en efecte del nombre de pesques practicades i de les necessitats toponímiques exigides per cada una.

### *L'objectiu de la construcció.*

Es tracta d'endegar el desconegut, l'informe; d'endegar simbòlicament amb noms, l'espai recorregut, practicat i explotat. Donar al medi una identitat seua, expressar-ne les diferències materials, visuals, morfològiques i transformar-les en especificitats pertinents, carregades de sentits i de valors diversos.

### *El mètode de construcció de l'espai.*

És un mètode totalment empíric, individual i col·lectiu. Observar, verificar, memoritzar, identificar el medi, és a dir els objectes visuals, sensibles, mesurables de l'espai: actes repetits força sovint i que de fet constitueixen cada vegada una revisió, una verificació de les dades memoritzades.

### *Modificacions de l'espai informat.*

L'espai informat dels mapes mentals canvia dins el temps. Segur que l'estat actual d'un mapa per pesca determinada no és el mateix que fa cent o dos cents anys. A més, un espai comú, practicat per diversos pescaires, no tindrà les mateixes informacions segons la competència de cadascú, segons la seua experiència, les seues relacions tècniques amb el medi.

Totes aquestes modificacions són lligades a la història, a fets humans, a fets individuals, subjectius, culturals.

Els canvis del paisatge que siguin naturals o artificials, els canvis de tècniques deguts a l'ús de radars i sonars, l'abandó d'algunes pesques, tenen per resultat d'esborrar per sempre informacions és a dir noms inscrits dins els "objectes" del paisatge desapareguts o caducats. Hom podria parlar en aquest cas d'una deconstrucció dels mapes, d'un empobriment de les dades.

## MAPES MENTALS I MAPES. PRESENTACIÓ.

Els mapes mentals ofereixen força elements comuns amb els mapes institucionals, dels punts de vista de la construcció i dels adjuvants de la interpretació, encara que generats per les necessitats dels utilitzadors i no normalitzats.

Com els mapes oficials, però amb modalitats diferents, els mapes mentals tenen :  
**un títol que delimita un espai.**

*Les Nostres Mars* correspon pels pescaires del Port d'amunt<sup>2</sup>, del Port d'avall<sup>2</sup>, del Botiguer<sup>2</sup> i de la platja Sant Vicenç<sup>2</sup>, al territori pesquer controlat jurídicament per la promoenia de Colliure.

*Fora Roques* designa la mar enllà dels rocs sotaiguats, és a dir cap a la forària, a un fons de vint-i-cinc brases.

*El Reguerot* fa referència a un espai de mar amb límits bastant precisos a prop de la costa, cara a Cotlliure, límits tanmateix fixats per algunes senyes.

una orientació només de tres direccions corresponents a tres de les direccions cardinals :

*Per munt* significa cap al nord.

*Per baix*, cap al sud.

*Per fora* cap a l'est, és a dir cap a la forària.

És una tripartició que s'usa només a mar o des d'en terra però exclusivament quan es fa referència al medi mariner.

La quarta direcció falta dins la pràctica pesquera perquè com a tal, mai el pescaire no recorre la terra. No és el seu espai viscut, de contacte professional i afectiu. L'única al·lusió en aquesta quarta direcció se fa per parlar del vent que bufa des de l'interior de les terres segons una direcció gairebé perpendicular a la mar : *vent intre* o *vents intres* reagrupen tota una sèrie de vents que toquen a l'oest.

Quan el pescaire utilitza l'expressió *en terra*, designa qualsevol rodal de la costa on se pot treure l'embarcació en cas de mal temps, o bé designa el seu trallo on tira cada dia la barca ; però el terme designa sempre un rodal de poca estesa i mai una direcció cardinal.

L'únic cas on *en terra* pot significar una direcció és quan el pescaire se'n torna al port des de qualsevol lloc de la mar on era. *En terra* és l'equivalent dins el pensament de *Cotlliure, Port d'amunt, Port d'avall, Botiguer* o *Sant Vicenç*<sup>2</sup> ; és el terme obligat, punt de partida i destinació sempre el mateix.

font. "Els Vells" han transmès una font antiga segurament modificada a cada generació, i els pescaires actuals han enriquit aquesta font o han tingut necessitat de modificar-la segons els canvis del paisatge. A diferència dels altres mapes, els cartògrafs mentals són els mateixos utilitzadors dels mapes : els pescaires.

dates dels mapes, dates de collecta de les informacions. Clar que la referència històrica o temporal dels mapes no és tan precisa com la dels mapes oficials. Es tracta d'informacions col·lectades a diverses èpoques, conservades, modificades, actualitzades, algunes perdudes per sempre. Se pot parlar d'informacions cumulatives, continuades dins el temps i transmeses.

Els pescaires d'ara tenen consciència d'una continuïtat temporal ; més encara, pensen "mapes" com un heretatge dels Vells. Les dades, les informacions, els topònims, tenen tots un valor afectiu degut a la continuïtat que lliga les generacions exclusivament masculines ; cosa que no passa amb un mapa oficial en què els creadors per distància professional, diferència social, no estan implicats dins la pràctica d'un espai que a més no han construït.

<sup>2</sup> Port d'amunt, Port d'avall, Botiguer, Sant Vicenç són platges de sorra o de grava que feien ofici de port. Les barques se tiraven llavors en terra.

Per als pescaires, l'espai transmet les dades com les dades transmeten l'espai ; hi ha reciprocitat permanent amb a més de les informacions pesqueres o altres, una forta càrrega d'afectivitat.

Per totes aquestes raons, els mapes mentals no poden tenir una data única de concepció perquè són :

- creacions anònimes, col·lectives i individuals.
- creacions enriquides i modificades a diverses èpoques.
- creacions una mica mítiques, dels membres desconeguts d'una mateixa comunitat amb els quals existeixen connivències professionals, identitaris, afectives.

una nomenclatura, que no té existència sinó oral. Consta de la suma dels topònims i micro-topònims memoritzats i enunciats en motiu d'activitats tècniques, de pesca sobretot i de navegació.

La quantitat pot canviar evidentment d'un pescaire a l'altre car és proporcional al nombre d'espais recorreguts i al nombre de pesques practicades. Els roqueters, per exemple, posseeixen una nomenclatura rica. Coneixen els noms i la situació exacte d'uns vuitanta rocs sotaiguats, les senyes per localitzar-los, o sigui almenys tres-cents topònims del paisatge enllà de la costa ; topònims als quals cal afegir els tres cents microtopònims de la vora del territori de la prohomenia de Cotlliure, *Les Nostres Mars*"

**llegendes.** Els diferents elements informatius que figuren a baix o a dalt del full d'un mapa clàssic, són aquí inclosos dins l'enunciació dels llocs o dels espais. A vegades l'especificitat geogràfica és clara, a vegades és més confusa o totalment amagada per al profà.

*El Rec d'Aigua Dolç, la Punta de l'Illa, la Caranca<sup>3</sup> de la Moresca, el Freu del Racó, la Font del Corneló, la Seca Musclera* integren al principi del grup nominal l'element geogràfic o topogràfic informat pel determinatiu que segueix.

En canvi, d'altres topònims queden més confusos dins el marc de l'enunciació per qui no coneix l'espai mentre pel pescaire, el nom porta amb ell la seva realitat geogràfica o topogràfica :

*El Cap Pelat* és un escull sotaiguat a tres brases a tocar del campanar, *el Rastell* un roc de la vora i que trauca, *la Sorra Fina* un espai precís del Port d'Avall, de poca fondària i que presenta una mena de sec que se desplaça segons el temps i els corrents. *el Pompill* és una punta i *el Trombona* una regana estreta i llarga on les ones que s'hi enforaten quan hi ha mar, fan un soroll relacionat amb el de l'instrument de música.

La dificultat a entendre la realitat concreta del lloc anomenat és deguda a la seva percepció gairebé sovint de tipus metafòric i només decriptada per l'utilitzador de l'espai, el pescaire.

**L'escala.** Aquesta dada no figura dins la construcció dels mapes mentals i això s'entén. Les unitats utilitzades pels pescaires per a definir llur localització respecte a un roc o altre lloc precís, són adaptades a les diverses situacions viscudes. La distància de la vora a un roc serà traduïda en milles, però dins la majoria dels casos la mesura és temporal : hora o quart.

La distància de la superfície de l'aigua al fons s'expressa en brases que a més de precisar la fondària situa l'espai mariner.

<sup>3</sup> Caranca és l'apel·lació cotlliurena de cala.

## EL TROSSEJAMENT DE L'ESPAI I LA REPARTICIÓ DE LA INFORMACIÓ ;

Per a ser controlat eficaçment pels actors de la pesca, l'espai mariner ha de ser informat el més possible. La suma d'informacions integrades al medi visible, practicat expressa a diferents nivells les maneres que té l'home de situar-se dins el món i la representació que se'n fa.

Ara i aquí. *Aquí* designa el lloc major, en terra, al moment que parla el locutor : l'una de les quatre platges de sorra o grava que fan ofici de port. És el lloc d'on se marxa, on se torna, el lloc on s'està la barca al seu trallo. *Aquí* expressa la posició central de l'home dins el món, el seu lloc d'arrelament terrà, el punt central de l'espai que l'envolta i que roman la seua referència única. En sentit més ample, *Aquí* és Cotlliure ; al sentit més restringit és el port i els seus voltants immediats, *La Platja Nova, Sant Vicenç, el Voramar, el Port d'amunt, els Pidrals, el Baluard, la Passarel·la, el Port d'avall, el Botiguer, la Baleta...* *Aquí* designa els llocs situats en terra, llocs on s'inscriu el viscut dels pescaires, mes que representen un espai molt més reduït respecte que el que recorren a mar.

Cardinalització de l'espai envoltant. A l'espai limitat visualment de la terra s'oposa l'espai obert de la mar. Com que no se li ha pogut posar mai cap límit material o visual, llevat el de la costa del band de terra, s'han definit tres zones de configuració poc precisa i segons els eixos de les tres direccions cardinals seguides més o menys amb la barca : nord, est i sud designades sempre pels pescaires per : *per munt, per baix, per fora*. Cada una d'aqueixes direccions correspon a un espai orientat que té limitacions jurídiques, les de la prohomenia, mes que va més enllà, més lluny i que *mai no s'acaba* diuen els pescaires. Així se parla també de *l'en amunt, de l'en avall, de la forària*.

Paper dels vents. Lligats espacialment amb aqueixes zones i les direccions que hi van associades, els vents participen també a la cardinalització de l'espai, mitjançant els eixos segons els quals bufen.

*Car d'amunt* reagrupa tots els vents que bufen del sector nord com la *tramuntana* (N.O), *el mestral* (O.NO.), *el nord* (N).

*Car d'avall* designa el conjunt dels vents que vénen del sector sud com *el migjorn, el llebeig, el vent d'avall* i *car de fora* " els que toquen a l'est com *el llevant, el gargal, la roenga, el xaloc*.

L'apel·lació *vents intre* integra els vents que neixen a l'interior de les terres i que venen de l'oest com *el canigonenc, l'oratge, el vent de la gola d'Arles* o *el vent de les sipis*.

El paper dels corrents. Com els moviments de l'aire, els moviments de l'aigua participen a l'orientació de l'espai però sota d'altres denominacions no tan referenciades a direccions comunament admeses. Els corrents i les aigües (corrents de superfície) poden ser *de llevant* o *de garbí* és a dir, del nord o del sud. Al contrari dels vents que bufen dels quatre punts cardinals i dels punts intermediaris, els corrents i les aigües segueixen només tres trajectòries dues de les quals, *llevant* i *garbí* són diametralment oposades i perpendiculars més o menys a la tercera dita *terrajeda*. Aquesta, més rara que les dues altres, és un corrent vingut de defora, de cap a l'est i altres direccions pròximes i que arriba amb prou força fins en terra.

Transposició de les direccions cardinals. L'orientació natural de l'espai imposada per les direccions dels vents i dels corrents ha conduït els pescaires a definir les

diferents parts d'un mateix conjunt espacial segons llur inscripció dins l'espai global ja cardinalitzat.

Per una badia se parlarà de *la punta d'amunt* i de *la punta d'avall*.

Per un roc sotaiguat o no del *cap d'amunt* del *cap d'avall*, de *l'ima de terra* o de *l'ima de fora*.

Se pot parlar d'un cert determinisme natural totalment integrat al pensament dels pescaires que els fa inscriure els "objectes" dins l'espai segons les grans direccions imposades pels vents, els corrents i les aigües.

## DEFINICIÓ D'ÀREES.

Les pràctiques pesqueres, totes de proximitat, i les limitacions tècniques de les barques han limitat els desplaçaments dins la infinitat de la mar. D'això resulten diverses construccions de l'espai.

**Les Nostres Mars.** A l'espai obert, no completament controlable de la mar, els pescaires han oposat un primer espai força reduït amb fites definides geogràficament per elements manllevats al paisatge de la vora. *Les Nostres Mars*, correspon al territori mariner que gestiona la prohomenia de Cotlliure; va de *la ribera de Canet (la Tet)* fins al *cap de Biarra*. Aquesta zona delimitada per munt i per baix té tres valors:

- representa un marc jurídic a l'interior del qual la prohomenia té competència per resoldre els conflictes entre els pescaires cotlliurencs d'una banda i entre els pescaires de Cotlliure i els de les prohomenies veïnes, la de Sant Llorenç de la Salanca i la de Banyuls.

- constitueix un espai comunitari del qual els pescaires cotlliurencs se senten amos com ho palesa l'adjectiu possessiu *Nostres*.

- aquest mateix adjectiu, a més d'expressar un sentiment de propietat té un valor afectiu fort. Resulta de la suma de les coses viscudes aquí que lliguen el pescaire al lloc on se vincula estretament la seua vida.

**Espais d'un espai.** A l'interior i a l'exterior de l'espai controlat de *les Nostres Mars*, hi ha àrees encara més reduïdes i delimitades amb precisió mitjançant senyes o accidents del relleu de la vora. Tots són espais pesquers.

*El Reguerot*, designa un rodal allargat a prop de la costa de Cotlliure, cap a uns cinquants metres, on se solia calar el sardinal a la prima i a l'alba. El sufix *-ot* té aquí doble valor, un valor de diminutiu i un d'hipocorístic. Tradueix a la vegada la noció d'espai força reduït i la de gran proximitat respecte a Cotlliure, el lloc de naixença, de la casa pairal, de la família. La poca distància entre la barca, la tripulació i Cotlliure genera un sentiment de seguretat del qual hereta l'espai.

*El Grau* és tot una estesa de mar que concerneix els voltants d'amunt i d'avall del grau de l'estany de Canet a la platja.

*El Golf* designa la badia veïna i petita de *Polilles*.

*La Cosquilla* és el nom d'una part de mar molt a prop de Cotlliure anant cap avall després d'haver eixit del port.

**Definició de la vora.** Si pels geògrafs la costa defineix la riba de la mar d'una manera general, per als pescaires, la vora del litoral és sotmesa a una divisió dicotòmica que resulta d'una percepció geològica del sòl.

*La costa* designa la part de penya i *la platja*, la part de sorra o de grava. La frontera entre les dues se troba a l'interior de *les Nostres Mars* al *Racó*. D'aquí per munt és *la platja* i d'aquí per baix *la costa*.

Subdivisions de la vora. Cada entitat geològica té també per ser ben controlada i sovint practicada les seves divisions.

A *la costa*, els pescaires coneixen *la costa de Biarra*, *la costa de Renyacans*, *la costa de Rederís*...

A *la platja*, fan la diferència entre *la platja d'Argelers*, *la platja de Sant Cebrià*, *la platja de Canet*...

Cada vegada, la part de *costa* i la part de *platja* són determinades per l'element més important o el topònim més significatiu al voltant del qual s'organitza l'estesa limitada d'espai.

Llocs d'un lloc. La pràctica repetitiva de les pesques molt pròximes de la vora, la necessitat de prendre com a senyes alguns elements o accidents geogràfics d'aquesta vora fan que els pescaires multipliquen les informacions. La vora apareix a vegades com una successió de noms de llocs. Això passa pel *cap de Biarra* que presenta 31 micro-topònims com *la Pedra*, *l'Home*, *la Cova*, *el Més Alt*...

La seca de *La Mulada*, *Cap Gros*, *La Moresca* (badia i punta), *la costa de Rederís* (costa del *cap de Rederís*) obeeixen també al mateix fenomen de fragmentació. Se'n podria afegir encara d'altres exemples.

Aquesta parcel·lització de l'espai reflecteix el sentiment d'identitat d'un espai reduït formant un conjunt homogen, que se divideix en una quantitat de llocs més petits, als quals serveix de referència.

## L'ORGANITZACIÓ PERTINENT DELS SIGNES. L'ESPAI DE LES PESQUES. LES PESQUES I LLURS ESPAIS.

El coneixement del medi, resulta per cada pescaire de la quantitat de pesques practicades en llocs diferents. Com més pesques s'han fetes, més espais s'han recorregut. I encara, segons el tipus de pesca, l'exercici tècnic necessita no tan sols un coneixement íntim de l'espai mariner sinó també la utilització de nombroses senyes preses dins el paisatge i el relleu del litoral visibles des de la mar.

*El reganar* : és una pesca de contacte permanent amb la vora, costa rocosa o platja. Consisteix, amb una barca i una fitora, a anar de nit pels clots, recs o reganes a fitorar el llobarro o la llissa enlluernats per la llum d'un fanal. El mapa d'aquesta pesca és extraordinàriament detallat car necessita un doble coneixement de l'espai. Primer cal saber on són els clots i les reganes i després com penetrar-hi sense encallar-se o topar la barca contra la roca.

Com que la barca se maneja amb remes i que se va a les enfosques, l'espai recorregut és bastant limitat; són uns dos quilòmetres i mig de costa que presenta trenta o quaranta clots com :

*el clot del mig.*

*el Corral*

*el rec de la font d'en Bertran*

*el clot de les Mules*

*el clot de l'Eslluminada*